

Коротких Н. Р.,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЗМ ЯК РЕФЛЕКСИВНА ОДИНИЦЯ МОВИ

У статті проаналізовані фразеологізми з компонентами-зоономенами як рефлексивні одиниці французької, англійської та української мов.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, рефлексив, компоненти-зоономени.

В статье проанализированы фразеологизмы с компонентами-зоономенами как рефлексивные единицы французского, английского и украинского языков.

Ключевые слова: фразеологические единицы, рефлексив, компоненты-зоономены.

The phraseological units with the zoonomen components as a reflexive (reflection) units of French, English and Ukrainian are analysed in the article.

Key words: phraseological unit, reflexive, zoonomen components.

У будь-якій сучасній літературній мові, крім окремих слів як особливих лінгвістичних одиниць, уживають фразеологічні звороти – одну з мовних універсалій.

Фразеологія не стоїть на місці, вона систематично розвивається, розширюється. І в наш час вивченню фразеологізмів приділяють особливу увагу. Були проведені дослідження фразеологічних одиниць на матеріалі слов'янських мов (В. Архангельський, В. Виноградов, В. Жуков, С. Гаврін, В. Мокієнко, Л. Ройзензон, М. Тагієв, Н. Шанський, В. Ужченко, Д. Ужченко та інші), германських мов (Н. Амосова, А. Кунін, А. Смирницький, А. Райхштейн, И. Чернишева, Д. Мардановою, Д. Тішкіною, П. Мусаєвою), романських мов (В. Виноградов, В. Гак, А. Назарян, Т. Шепіловою). Однак кількість робіт не є доказом глибокого та всебічного висвітлення проблем фразеології.

Метою цієї статті є аналіз фразеологізмів з компонентами-зоономенами як рефлексивних одиниць французької, англійської та української мов, які мають спільне семантичне навантаження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю зіставлення фразеологічних одиниць (далі ФО) з різними образними конкретизаторами, що відображають реакцію мовця на навколишнє середовище у французькій, англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є ФО з компонентами-зоономенами одного значення, які є реакціями мовців на розумові здібності людини. Ми обрали ФО, що характеризують тупість або дурість, хитрість або кмітливість, і вступають в опозиції.

Мова прокладає шлях від розуміння подій до дійсності так, що партнери спілкування від суб'єктивних сприймань дійсності переходять до об'єктивного (тобто рівнозначного) розуміння.

Фразеологізми надають мові особливої виразності, образності, будучи важливим засобом мовного впливу на людину. Кожен фразеологізм має свою історію. А, за висловом В.Г. Белінського, ФО "становить народну фізіономію мови, її оригінальні засоби і самобутнє багатство". Фразеологізми – високоінформативні одиниці мови, які можуть служити засобом накопичення, зберігання інформації, що є узагальненням тисячолітнього досвіду людей, переважно у фольклорі. Вони не можуть розглядатися лише як "прикраси" або "надлишки".

Усі знакові одиниці в системі мови взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного, складаючи при цьому єдність і цілісність. Кожен елемент системи існує не ізольовано, часто він протиставлений іншим одиницям системи. Через ФО, які не можна перекласти дослівно, ускладнюється розуміння тексту і переклад з однієї мови на іншу. Отже, звертаючись до фразеологізму як рефлексивної одиниці мови, потрібно зупинитися на понятті слова "рефлексія". Її розуміють як усвідомлення суті предмета (у цьому значенні в німецькій філософській традиції це слово вживає Гегель) [Гегель 1937, т. 5: с. 466-481]. Рефлексія, або іншими словами усвідомлення, – це наслідок гармонійного злиття мови з позначеним нею світом предметів. Рефлекси з'являються одночасно з мовним позначенням відповідного об'єкта, тобто словом або фразеологічною одиницею. Не можна не погодитися, що "звичайні" носії мови не володіють історико-етимологічним "підґрунтям" значення фразеологізму. Пояснення культурно-національної значущість фразеологізму досягаємо на основі рефлексивного – несвідомого чи усвідомленого – співвіднесення значення ФО з тими "кодами" культури, які відомі мовцям.

Говорити про рефлексію фразеологізму можна тоді, коли використання фразеологізму узгоджене з його значенням, у якому необхідною умовою є усвідомлення ФО як деякої ознаки об'єкта.

При аналізі фразеологізмів виділяють дві основні його функції: кумулятивну і директивну. Кумулятивна функція полягає в накопиченні та збереженні в змісті названих одиниць людського досвіду, відображенні умов життя народу, його культури та історії, його духовного світу.

З кумулятивною функцією фразеологізмів тісно пов'язана директивна функція, яка, впливаючи на людину, формує його світогляд, за допомогою образів пропонує йому певні норми поведінки.

Такий "двосторонній" аналіз фразеологічного звороту як мовної одиниці абсолютно обов'язковий. При застосуванні елементів зіставлення ФО різних мов виявляється актуалізований національний характер світобачення.

Проаналізувавши фразеологізми з компонентами-зоономенами, які є рефлексивами на розумові здібності людини, що характеризують хитрість та кмітливість, бачимо, що не лише лексема *лисиця* асоціюється з хитрістю та кмітливостю. У кожній мові існують свої номени, що уособлюють ці поняття. У французькій культурі ними є *мава*, *ласка*, *дрізд* і навіть *мушка*, яка також виступає дуже кмітливою та хитрою істотою. Загалом французи реагують на хитрість такими фразеологізмами:

maligne bete (хитрий звір) ‘тонка, хитра bestія’;
malin comme un singe (хитрий як мавпа) ‘хитрий як лис’;
comme une fouine (хитра як ласка) ‘хитра як лисиця’;
agir en renard (діяти як лисиця) ‘хитрувати, лукавити’;
fin merle (хитрий дрізд) ‘хитрий малий’;
fine touche (делікатна мушка) ‘тонка штучка, хитра bestія’.

Щодо англійської мови, то тут уособленням розуму, мудрості та хитрості вважають *собаку*, *єнота* і *сову*:

a clever dog (розумна собака) ‘розумник’;
when the fox preaches, take care of your geese ‘коли лисиця проповідує, повчає, піклуйся про своїх гусей’;
as cunning (sly) as a fox ‘хитрий як лисиця’;
old coon (старий єнот) ‘хитрун, пройдисвіт’;
play the fox (грати лисицю, бути у ролі лисиці) ‘хитрувати’;

Мавпа в англійській мові, як і у французькій, також відображає хитрість та спритність:

as tricky as a monkey (хитрий, спритний як мавпа) ‘дуже хитрий, спритний’.

Але найпочесніше місце серед образних конкретизаторів, безперечно, можна віддати лексемі *лисиця*, яка у всіх трьох мовах, без сумніву, асоційована з хитрістю.

Наведемо приклади таких фразеологізмів в українській мові:

старий лис, *стара лисиця* ‘лукава, нещира, хитра людини’;
підшитий лисом ‘дуже хитрий’;

За зразком опозиції “хитрість” : “кмітливість” побудоване протиставлення “тупість” : “неосвіченість”, яке в кожній мові репрезентовано своїми образними конкретизаторами. Щодо французької мови, то це може бути *жаба*, *індичка*, *вівця* (*баран*) і навіть *мозок горобця* (*мозок птаха*), асоційований з *птахом*:

bete comme une grenouille (дурний як жаба) ‘набитий дурень’;
bete comme un dindon (дурний як індички) ‘набитий дурень’;
en vrais moutons (як вівці, барани) ‘як барани, як стадо баранів’;
cervelle de moineau / d’oiseau (мозок горобця / пташиний мозок) ‘курячий мозок’.

До речі, в українській мові функціонує фразеологізм з аналогічним значенням *курячий мозок*.

Неосвіченість у французькій мові може асоціюватися з рибою *короп* та *мулом*:

ignorant comme une carpe (неосвічений, як короп) ‘разуче неосвічена людина’.
ignorant comme la tute de dom Miguel (неосвічений, як мул дона Мігеля) ‘разуче неосвічена людина’.

Аналізуючи фразеологізми англійської мови, варто підкреслити, що образними конкретизаторами ФО з указаним значенням є *гусак*, *риба*, *віслук*, *свиня* та *голуб*:

silly as a goose (дурний, як гусак) ‘набитий дурень’;
it is a silly fish that is caught twice with the same bait (дурна та риба, що двічі попадається на одну і ту ж приманку) – ‘дурний той, хто два рази попадається на одну і ту ж вудку’
to make an ass of oneself / smb (робити з себе /з когось осла) – ‘вести себе нерозумно, як дурень; ставити себе (когось) в дурне становище’;

a plucked pigeon (обціпанний голуб) – ‘обдурений простак’;
as stupid as a pig (дурний як свиня) – ‘розумово обмежена людина’;
as stupid as a donkey (дурний як осел) – ‘зовсім дурний; дурний, аж світиться’.

Окремої уваги потребує образний конкретизатор *сова*, який передає і мудрість, і тупість: *as stupid as an owl* ‘тупий як сова’; *as wise as an owl* ‘мудрий як сова’.

Українці реагують на тупість такими образними конкретизаторами, як *курка*, *горобець*, *жук*: *курячий мозок* ‘хтось нерозумний, не тямущий’; *горобці цвірінькають у голові* (у макітрі) ‘розумово обмежений, легковажний, несерйозний’; *жуки в голові* ‘хтось не дуже розумний, недоумкуватий’; *курячий розум* ‘хто-небудь розумово обмежений, неспроможний тверезо мислити’.

З наведених прикладів можна побачити, що деякі образні конкретизатори, уживані в українській мові, збігаються з образами, уживаними в англійській чи французькій мовах, а деякі образні конкретизатори для кожної мови своєрідні. Це підтверджено тим, що в усіх трьох мовах хитрість асоційована із спільним образним конкретизатором *лисиця*, що не можна стверджувати про інші лексичні одиниці, які мають ту ж конотацію.

Відсутність повної відповідності значення й вербального наповнення деяких ФО у всіх трьох мовах лише підкреслює, що фразеологізми висвітлюють національний менталітет, спосіб мислення та специфіку культури носіїв мови, бо образна основа фразеологізмів української, англійської та французької мов не збігається. Отже, фразеологізми є рефлексивними одиницями мови, тобто виконують функцію рефлексивів, відображаючи реакцію мовця на навколишнє середовище, накопичуючи та зберігаючи інформацію, що є узагальненням тисячолітнього досвіду людей.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И. Т. Вепрева. – М.: ОЛМА – Пресс, 2007. – 484 с.
3. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005. – 488 с.
4. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
5. Шепилова Т. А. Французские фразеологические единицы с компонентом-зоонимом: семантический, функционально-стилистический и когнитивный аспекты: сопоставительный анализ: дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Шепилова Татьяна Анатольевна. – Воронеж, 2001. – 157 с.